HID

XVII. évf. - 12. szám — 1953. December

Szerkeszti:
A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
Felelős szerkesztő:
MAJTÉNYI MIHÁLY

EGY REGÉNY REGÉNYE

(Moszkvai naplójegyzetek 1935-től 1937-ig)

„Vitebszk, május 7.

Tegnap este M. és én jelen lehettünk a hajó legénységének értekezletén. A tárgysorozat a hajó legénységének munkateljesítménye és a faliújság kritikája. Valaki nem ép folyékonyan felolvasta a mult ülésről szóló igen hosszú jegyzőkönyvet. Utána egy másik, az előbbinél is inkább akadozva, noha a saját kézírását olvassa fel, jelentést tesz az utolsó ülés óta történt munkáról, részletesen kitérve névszerint megnevezett egyesek teljesítményeire és mulasztásaira. Senki a jelenlévők közül a nekem végtelen hosszúnak tetsző felolvasások alatt legkisebb jelét se adta türelmetlenségének, mindenki láthatóan komolyan és figyelmesen követ minden elhangzó szót. Egy matróz felszólalása a faliújsággal kapcsolatban: szemrehányást tesz ő, aki nem párttag, egy párttagnak: „azért vagy kommunista, mert nálunk többet tudsz és még se segítettél, hogy jobb legyen a faliújság."

A kicsit bandzsító, szelíd mosolyú, ideges fiú, a faliújság szerkesztője: Kozlovnak hívják. Mindenki kritizálja s végül, miután ő meg önkritikát gyakorol olyan komolysággal, mintha országok sorsáról volna szó, egyhangúan megszavazzák az indítványt, hogy jegyzőkönyvileg köszönetet mondjanak neki a fáradságáért. S egész idő alatt, kezében egy egész apró ceruzatönkkel, térdére tett füzetbe valaki, szintén nagy darab legény, jegyezget. Jegyzőkönyvet készít a legközelebbi értekezlet számára.

Értekezlet után mind együtt maradtunk. Azt reméltem, beszélgethetek majd azokkal is, akikhez eddig nem kerültem közelebb. Ehelyett azonban: amint az értekezletet az elnök befejezettnek nyilvánította, azonnal megszólalt egy minden emberi szót recsegve túlharsogó gramofón. Őket nem zavarta, beszélgettek és nevetgéltek s a lármában csak akkor keletkezett egy alig percnyi szünet, ha a lemezt megfordították, illetőleg új lemezt tettek a zöld tölcsérű gépre. S a meglepetés: a szovjet hajón Ábrahám és Benatzky lemezeket játszottak, kizárólag limonádé-slágereket. És mint ahogy Vjeceszláv Fjodorovics, a gramofónt kezelő kedves, kicsit bandzsító Kozlov is dicsekedve nyomja kezembe a Benatzky-lemezt: nézzem meg, szovjet gyártmány! És hogy biztosan megértsem, olyan kézmozdulattal, mint amilyennel a roulette-nél a croupier söpri be a pénzt, kifejti álláspontját az osztálytársadalom kultúrörökségét illetően.

— Foxtrott? Tangó? Az jó, azt elvesszük, átvesszük — mondja a már említett kézmozdulattal kisérve a szavait s aztán folytatja. — Ami szomorú,

rossz, sötét, az nem jó, az maradjon nekik. Mi tudjuk, mi kéll a kultúrembernek! — és nevet, és most már látom, hogy a „kuturni čelovjek", a kultúrember kifejezés, ami Vjeceszláv Fjodorovics egyik kedvenc szava, nem egyéni, hanem általános jelszó. Lehet, hogy bizonyos történelmi értelemben igazuk van, ha azt is győzelmüknek érzik, hogy az ő gramofónjukon is Ábrahám- és Benatzky-lemezek forognak? Belőlük kell nézni az ő értékítéleteiket. Nem szabad felületesnek lennem, tanulnom kell.

Az éjjel és ma délelőtt vihar a tengeren. A fedélzetről jól látszottak Dánia körvonalai. A kapitány helyettese mutatja: a Skagerrak és Kattegat. Ezt a két szót utóljára gyerekkoromban, az iskolában hallottam. Hihetetlen, hogy most l á t o m. S ugyanez az érzésem mindazzal szemben, ami itt a hajón elémtárul. Ezekről a dolgokról gondolkodom, mióta eszem tudom; ezekről olvastam s ezekről vitatkoztam, vég nélkül mindig arról, hogy majd akkor hogy lesz, mint lesz — és most l á t o m a választ, mint hétköznapi valóságot. Tudom, itt állok a szovjet hajón, tudom, Skagerrak és Skategat, tudom, tudom, tudom és mégis abban amit látok van valami felfoghatatlan, ép abban, hogy mindezt látom.

Vjeceszláv Fjodorovics meghívott M.-t és engem az ő „vaht"-jára a gépházba. Lévén minden technikai ismeretnek híján, alig értettem valamit abból, amit ő mutogatott és magyarázott, de annál inkább érdekelt a mód, ahogy beszélt s a tekintete, mellyel — épúgy mint mosdás közben — fürkészte a hatást.

Ezen a hajón különös jelenség a szegény csúnya, vöröshajú nő. Unatkozik. És panaszkodik, hogy unatkozik. Csupa keserűség. Persze, sok baja van a gyerekeivel, különösen így vihar idején. De vihar előtt is panaszkodott, hogy túlsoká tart és unalmas az út. És sopánkodott a komfort hiánya és a meredek vaslépcsők miatt. Nemcsak a hegyről mint Mózes, hanem magán az Igéret földjén állva láthatnák az ilyenek, hogy mint teljesül be az igéret — és nem látnának semmit. Csak azt, hogy milyen kényelmetlenek a meredek vaslépcsők és hogy nincs komfort."

„Vitebszk, május 10.

A legnehezebben keresztülvihető szándékok közül való, hogy intenzív élmények közepette élve, az ember mindjárt szóba foglalva meg is rögzítse ezeket az élményeket. Más az, ha távolabbi emlékeket ír le. De ha maga az élet annyira lefoglal, mit itt engem, mintha az írás közém és az élő valóság közé állna. S aztán az apró, egész apró dolgokat kellene feljegyezni, azokat a számtalan pillanatnyi megfigyeléseket, életvillanásokat és benyomásokat, amiket ha fel nem jegyzek, csakugyan, félek, el fogok felejteni. Ehelyett azonban önkéntelenül is dolgokat jegyzek fel, amik, legalábbis azt hiszem, úgyse fognak soha tovatűnni emlékezetemből.

Ilyen felejthetetlen óra a tegnapesti illetve éjszakai. Ez az óra megint figyelmeztetés, hogy óvatosabban kell értékelni az első benyomásokat, mint ahogy az nekem megrögzött rossz szokásom. A szalmasárga ifjúról van szó.

Nem mintha az ő esetében az én első benyomásaim egész alaptalanok lettek volna. Csak megtévesztettek, hamissá váltak azáltal, hogy én némely helyesen látott tulajdonságot összetévesztettem az e g é s z emberrel. Felületes emberekkel és felületes ismeretségeknél mindig ez a pars pro toto az a hiba, ami folyton megismétlődik. Ez és még egy: tudniillik nem lehet külső megfigyelésekből egy ember egész jellemére következtetni, nem lehet mindaddig, amíg nem tudjuk, hogy az az ember konkréten, az adott pillanatban milyen helyzetben van. Nem hiába hatott rám ez az ember majdnem kezdettől fogva s mennél tovább tart ez az utazás, annál inkább nyugtalanítóan. Most már a

nevét is tudom, Lukinnak hívják. Most már megtudtam, hogy az ő szinte euforikus szolgálatkészsége, ahogy egyik embertől szinte kínálkozva fáradhatatlanul futkosott a másikhoz, nem azzal magyarázandó, hogy ő valami újtípusú, szolgálni akaró intellektuel, hanem onnan ered és annak az ideges megnyilvánulása, hogy Lukin annál inkább szűköl, mennél inkább közeledünk Leningrádhoz. Annyira szűköl, hogy az már elviselhetetlen és beszédbe menekül s talán... talán még egy meggondolás is vezeti: szimpátiákat akar magának szerezni, embereket, akik majd egy jó szót szólnak mellette. Akárhogyis, egy biztos: betege a félelemnek és én, szamár, ezt csak akkor láttam meg, mikor ő maga kifejezetten megmutatta, megvallotta.

M. és én késő este egyedül maradtunk fenn a szalónban, mikor egyszerre az úgyis színtelen szőkesége vértelen sápadtsággá vált és azt mondta, hogy amit ő nekünk eddig magáról beszélt, az hazugság volt. Nem igaz, hogy őt a szovjet állam küldte ki egyévi tanulmányútra Franciaországba. Vizet tölt a pohárba, szájához emeli, de aztán, anélkül, hogy egy kortyot is inna, visszateszi a poharat a vacsora után zöld posztóval leterített asztalon a tálcára. És mosolyog. Ráismerek ugyanarra a rezgő tétova szolgálatkész mosolyra, mellyel az encyklopédia szerepét játszotta. Szóval, folytatja, őt nem küldték ki tavaly államköltségen külföldre, hanem ő kiszökött a Szovjetunióból, útlevél nélkül és nem tavaly. Három év előtt, a letartóztatása elől, akkor szökött ki. mikor a pártban a jobboldali ellenzék, melyhez ő is tartozott, lehetetlenné lett téve. S megint és megint szájához emeli a poharat s mindig újra elfelejt inni. Külföldön újságíróskodott s jól megélt; menyasszonya is van — ő fejezte ki így magát, hogy menyasszony s a fényképét is elővette a vadonatújnak ható kék bőrtárcájából — francia lány a menyasszonya, akinek a szülei jó polgári existenciát biztosítottak volna neki, ha Párisban marad. Nem maradt Párisban. Három év után ime, megy vissza a Szovjetunióba. Vissza kell mennem — fejezte be szószerint.

Ha faggattam vagy talán csak egyszerűen megkérdeztem volna, hogy miért kell visszamennie, mi indította vagy mivel kényszerítették rá erre az elhatározásra, azt hiszem, megmondta volna. Az, hogy egyáltalán ezt a vallomást tette nekünk, ismeretlen embereknek, csak olyan idegállapottal magyarázható, mely felett elvesztett minden ellenőrzést. S épp ezért minden további kérdés a mi részünkről ennek az ő állapotának a kihasználása, valahogy — M. később azt mondta nekem, ő is így érezte — visszaélés lett volna, mert esetleg olyan dolgokat mondott volna el, amiket különben, normálisabb állapotban óvakodna bárkinek is az orrára kötni. S hogy ez így van, abban megerősít, hogy ma egész nap, amennyire csak lehet, kerül bennünket.

Vjeceszláv Fjodorovics járt New-Yorkban, Washingtonban, megjárta Nápolyt s látta Amszterdamot is. Minden jel szerint New-York tette rá a legnagyobb benyomást, de különös módon igyekszik ezt valahogy elleplezni. Mindenről, ami nem hazai, kelletlenül és hideg fölénnyel beszél.

— Amszterdam — kérdezem — tetszett-e neki, szép-e?

— No igen, tiszta város, tiszta városka, nicsevo.

Ma megint viharos a tenger.

A hajó szakácsa zsidó. Van itt örmény, orosz, ukrán, kaukázusi. A szakács a polgárháború idején pogrom elől menekülve orosz gyermekmenhelyre került, ott nevelkedett. Két északsarki expedícióban vett részt. Antiszemitizmus? Hallotta, hogy volt valami ilyen régen, ugye, az azt jelenti, hogy különbséget tesznek a zsidó és más ember között. Ilyesmi csak a cárok idejében fordult elő, na és persze most Németországban. A hajón senki se népszerűbb nála, amiben valószínűleg szakácsi minőségének is része van. Nagyon erős,

tömzsi, mindig mosolyog. Nincs még harminc éves. Zsebében egész fényképkollekció, sok, nagyon sok a női fénykép.

— Ismerősök — mondja ezekre s rámkacsint, miközben elégedetten nézi, hogy csodálkozom kifogyhatatlan sokaságukon. A női fényképekre egyébként, ezekre is ugyanaz a vidékies ízlés jellemző, ugyanaz a szegenyesen és tehetségtelenül utánzott dáma-idál testtartásban, ruházkodásban és frizurában, mint amit a Vjeceszláv Fjodorovics ifjú élettársának az arcképén láttam. Furcsa, hogy a győztesre így száll át, persze csak a cafrangjaiban, a legyőzött osztály modora és stílusa.

A fényképek között egy hajóskapitányé, aki dedikációt is írt a kép hátára 1932. májusi dátummal: „Neked, akit úgy szerettem, mintha édes fiam lettél volna."

Holnapután megérkezünk Leningrádba. És bennem öröm és szorongó nyugtalanság.

Nagy beszélgetés M.-vel erről az én nyugtalanságomról. Én nem tudom elképzelni, hogy fogom az én eddigi problémakörömben folytatni az írást, mikor már e hatnapos hajóút alatt, minden problémám új mértéket kapott. Egyszerűen antikváltnak érzem a kérdéseimet, a kétségeimet, a sebeimet, mindazt ami vagyok s azt is, amit írtam. De meg lehet-e tanulni, hogy az embernek ne fájjon, ami fáj s hogy ne lásson kérdéseket vagy legalább kérdéseket is ott, ahol mások elintézett és végleges megoldásokat látnak csak? Azt mondtam M.-nek: Vjeceszláv Fjodorovics kétségtelenül egyik reprezentatív tagja annak az új proletariátusnak, mely már a Szovjetunióban nőtt fel. Az ő egész szellemi és lelki sztruktúrája a mai szovjettársadalomnak, azt lehetne mondani a győztes Októbernek a produktuma. Nincs egyetlen versem, novellám, tanulmányom, regényem, mely legkevésbbé is számíthatna Vjeceszláv Fjodorovics érdeklődésére, holott nyilvánvaló, hogy nem én, hanem ő az, aki, ha nem is volna egy új világnak a képviselője, mindenesetre annak az új világnak a hordozója és teremtője, melyet akarunk s melyben hiszünk.

M. hevesen tiltakozik az én egész gondolatmenetem ellen, elejétől végig minden hamis, amit beszélek — mondja. Félt engem a saját — ahogy ő nevezi — impresszionábilis természetemtől. Abból, hogy esetleg — M. hangsúlyozza, hogy esetleg — van mit tanulnunk Vjeceszláv Fjodorovicstól, semmiképp se következik, hogy neki azért nincsenek problémái, mert túl van már a problémákon, mert egészségesebb. M. az egészséges fogalma ellen, ha szellemiekre alkalmazzák, ellenszenvvel tiltakozik. Sokkal valószínűbb, hogy Vjeceszláv Fjodorovics nem hogy túl van a problémákon, hanem még nem fedezte fel őket. S különbenis — és furcsa, hogy ezt ép velem szemben kell hangoztatnia — az Ábrahám és Benatzky-hanglemezek muzsikáját semmiféle győztes forradalom nevében sem hajlandó vívmánynak tekinteni; tán elkerülhetetlenül rossz, sőt biztosan elkerülhetetlen, de nem elkerülhetetlen, hogy az ember, ha tud gondolkodni, ne szűnjön meg használni elmebeli képességeit. És ízlését.

A beszélgetés lehangolt és Romain Rolland búcsúlevelének a sorai jártak a fejemben: meddő kritika helyett — meddő problémák elvetésével — az építőkkel együtt építeni. Együtt, együtt!"

„Vitebszk, május 11

A Vitebszket lelkes izgalommal festik, tisztogatják és csinosítják. Először is azért, mert mától kezdve nem Vitebszk-nek, hanem — rádiógrammban közölték a hajóval a rendeletet — Csapajevnek hívják. S azután meg azért, mert holnap megérkezünk Leningrádba. A hazaérkezés örömére mindenki tréfálkozik s a legfiatalabbak nem annyira járnak, mint inkább szökelnek és ugrándoznak.

Újabb rádiógramm: valamelyik szovjet hajó, mely tegnap indult el Leningrádból, közli, hogy egyik fűtőjét baleset érte, át fogja adni a mi hajónknak, hogy kórházba vigyük Leningrádba. A mi hajónk mindjárt lassított. S egyszerre a tengeren a magas hullámokkal küszködve közeledett felénk egy héttagú csoporttal egy csónak. A Vitebszk, illetve már Csapajev megállt, hogy felvegye a sebesültet. Mindnyájan izgatottak voltunk. Hajónkról kötélhágcsót bocsátottak le s ahelyett, hogy a sebesültet, mint vártuk, a többieknek kellett volna felsegíteni, az maga igen fürgén mászott fel a kötélhágcsón. M., akit körülállt a hajó legénysége, megnézte a „sebesülést" és a diagnózisa: a bal kéz mutatóujja sérült meg s ez volt minden.

A Csapajeven ezzel kapcsolatban az a közvélemény alakult ki, hogy a sebesült szándékosan idézte elő a balesetet, csakhogy visszamehessen Leningrádba. Nincs kedve öt-hat hónapig otthonról távol kóborolni a világban, mint ahogy az bizonyos teherhajóval megeshet. A Csapajevon mindenki már az órákat számlálta s nem vették jónéven, hogy emiatt a sebesült miatt tán egy egész órát is vesztettünk.

Ma a fiatal cserkesz — hosszú legény, szemita típus — miközben takarítja a Vjecesz láv Fjodorovics kabinját, arról beszél, hogy alig várja hogy megérkezzünk, mert ő a Leningrádba való érkezést vodkával fogja megünnepelni. Vjeceszláv Fjodorovics erre csak fejcsóválva nevet, mire a másik mentegetőzve jónak látja, hogy emlékeztesse:

— A párt nincs az ivás ellen. Maga Sztálin mondta: lehet inni, csak az a kérdés, hogy mikor, mennyit és milyen társaságban.

Vjeceszláv Fjodorovics nem tudott róla, hogy Sztálin ilyesmit mondott volna. Ellenben egyet tudott s ezt meg is mondta a cserkesznek, aki nem párttag:

— A párt nem tiltja, de nem is ajánlja az ivást.

A párt — ennek a szónak itt valami szinte mágikus jelentősége van. Ha valaki azt mondja: a párt — ő maga, de mindenki más is egyszerre elkomolyodik. A fiatal cserkesz is így tett. Fejét vakarva, hallható sóhajjal csak annyit mondott:

— Hiába, gyenge karakter vagyok.

Vjeceszláv Fjodorovics mellém ül és mutatja nekem egy a kínai birodalom, fiókjából előhúzott térképén azokat a sárga foltokat, melyek a kínai szovjetek területét jelzik.

— Kár, hogy olyan nagy távolság választja el őket SSSR határától — jegyzem meg.

— Nicsevó, szovjet instruktorok dolgoznak ott, — hangzik a felelet, gondtalan bizakodó nevetés s egy kézlegyintés kiséretében. Hosszan elnézi a térképet, mint egy fiatal hódító, aki az ő jövendő birodalmait szemléli. A „mint" szót el is lehet hagyni. S ez ép a csodálatos és nagyszerű ennek a szovjet hajónak az élményében: nyolc nap előtt még egy világban éltem, ahol koncentrációs táborokban vagy azoknak a sötét fenyegető árnékában, vérbegázolva, megbéklyózva vagy reménytelenül és tehetetlenül vergődik az, ami itt önbizalomtól duzzadó, győzedelmesen uralkodó igazság."

„Leningrád, 1935. május 14.

Három napja, hogy elhagytuk a megérkezés előtt Csapajevvé átkeresztelt Vitebszket, tíz napja, hogy utóljára álltunk a kapitalista Európa földjén — tíz, csak tíz napja és innen máris oly távolinak tűnik nekem, akár XIV. Lajos Versailles-ének a társadalma. Ez az, ami egészen különös: repülőgépen

alig egynapi távolban egymástól két világ — az 1935. év szimultán ugyanúgy a reménytelenség, a bekövetkezett és fenyegető pusztulás, az emberi horizontok elsötétülésének, mint a megvalósult és egyre hatalmasabban valósuló reményeknek az évét jelenti.

Mindinkább meggyőződöm róla, reménytelen ez az én versenyfutásom, ezek a feljegyzések nem tudnak lépést tartani a feljegyeznivalóimmal. Nem győzöm szusszal. A benyomások tömegével való birkózásban alul kell maradnom.

Magáról az Eremitage-ról — mit Eremitage, egyedül a Rembrandt-képekről, az élményről, amit azok jelentenek — lehetne-e eleget írni? S ha lehetne, nem sajnálnám-e az időt, amit feljegyzésekre vesztegetek ahelyett, hogy ott tölteném ezeket az órákat az Eremitage-ban, amelyre eddig csak három s hozzá nem is egész délelőttünk jutott, noha holnap már megyünk is innen, Moszkvába? Egyszerűen valami féktelen habzsolási kedv hatalmasodott el rajtam. Még az Eremitage-tól is irigylem az időt, melyet nem az utcán és az embereket nézve és hallgatva töltök el. Igaz viszont, hogy akkor meg, kint az utcán, beszélgetés közben egyszerre felvillan előttem a Rembrandt „Tékozló fiú megtérése" és egész sor festmény, amit ki tudja mikor lesz alkalmam újra látni s amit mégis, nem néztem meg eléggé, holott szeretném, kellene hogy míg csak élet, mindíg enyéim maradjanak, vagyis mindíg, bármily helyzetben pontosan magam elé tudjam idézni őket. A mulasztás fájdalma — és ugyanakkor tudni, hogy azzal is, amit ebben a pillanatban teszek vagy nem teszek, akárhol vagyok, akármit teszek, az egyértelmű ezernyi más valóság elmulasztásával.

Három napja Leningrádban s holnap már útban leszünk Moszkva felé, én pedig nem Leningráddal, hanem még a Vitebszk-Csapajevtől való búcsúvétel feljegyzésével is hátralékban vagyok.

Késő délután hideg szélben M. és én a fedélzeten állva lestük a pillanatot, hogy feltűnjék előttünk a város, melyet Dosztojevszki regényeiből, majd John Reed könyvétől kezdve számtalan új és legújabb keletű könyvből, pamfletből, vitairatból, cikkből és hírből ismerünk. Egyszer csak odalép hozzánk a hajó kuktája, akivel az úton csak időnként egymásra mosolyogtunk. Kérdi, lesz-e pénzünk villamosra a kikötőből a városba. (Rubelt ugyanis nem szabad az országból kivinni, a matrózoknak is ha megérkeznek, csak pár kopejka van a zsebükben.) Megmondtam, hogy Vjeceszláv Fjodorovics is gondolt erre és már előző este összekaparta s ideadta nekem, amije volt, hatvan kopejkát. A kukta, aki úgy fejezte ki magát, hogy „maguk mégis csak idegenek" — legyen tehát „tartalékunk" is, ideadta az ő tizenöt kopejkáját is.

A lenyugvó nap fényében mintha kigyulladt volna a távoli hatalmas kikötő, felbukkant Leningrád — hajónk azonban megállt a nyilt tengeren s várt, míg fel nem bukkant a vízen egy egyenesen felénk tartó mótorcsónak. Vagy tízen ültek benne s jöttek fel a hajóra.

— A GPU, jönnek hogy a partraszállás előtt ellenőrizzék a hajót — magyarázta meg nekünk nem izgalom nélkül a hangjában a kukta, aki a tizenöt kopejkájával és persze még inkább a spontán gondoskodásával meghatott bennünket.

Hajóraszállva a GPU emberei eltűntek az öreg kormányossal — azzal, aki cukorkákkal kedveskedett a vöröshajú csunya asszony gyerekeinek s mindenki csendben várt, míg újra meg nem jelentek. Akkor mindjárt bennünket kerestek meg, hogy megmondják: a kikötőben már vár ránk a gépkocsi a Voks kiküldöttjével. Igen barátságosan, a parancsnokuk a poggyászunk

iránt érdeklődött. S nem engedte meg, hogy én emeljem a koffereket, maga a parancsnok végezte el ezt és anélkül, hogy kinyittatta volna őket — én megmondtam, hogy azért olyan nehezek, mert főleg könyvek és kéziratok vannak bennük — mosolyogva bólintott, hogy tudja. És mindjárt rájuk erősítve az ólomplombákat és egy gyorsan kitöltött nyomtatványt adva át nekem, újabb kézszorítások után tovább ment a csoportja élén. Nem az egész csoportja élén, mert — mint ekkor észrevettem — valamivel távolabb csoportja néhány tagja ottmaradt a szalmasárga fiatalemberrel, Lukinnal.

Az egész procedúra nem tartott félóránál tovább; utána a GPU emberei — M.-től és tőlem újra elköszönve — megint sorban leereszkedtek a hágcsón a hajó aljában rájuk várakozó motorcsónakukra. Lukinra esett a pillantásom. A hideg esti szélben a verejtékét törülgette a kabátja felső zsebéből előhúzott zsebkendőjével. Mielőtt a GPU utolsó két embere is leereszkedett volna, előrebocsátották Lukint. Magukkal vitték a motorcsónakon. Mindenki ott állt a fedélzeten és senki erről egy hangot se szólt, mintha senki se venné tudomásul azt, ami a szeme előtt történt.

M. később azt mesélte nekem, hogy mielőtt Lukin eltűnt, közvetlenül azelőtt a csoportban állva hozzáfordult és azt mondta neki, hogy ő a GPU-val együtt megy el, mert az ő számára azok fognak szobát szerezni.

A Vitebszk-Csapajev — azt mondták, hogy azért, mert teherhajó — a várostól tíz kilóméterre állt meg a tengeren. Vártuk a motorcsónakokat, melyek majd partraszállítják az utasokat. Éjfél elmult már, mikor én, majd utánam M. kötélhágcsón végre leereszkedtünk a csónakba. Sose fogom elfelejteni a nagy szál sovány fűtőt — az alakja feltűnt nekem már az értekezleten a különösen mélyen bennülő fekete szemeivel s még inkább a többiektől elütő hallgatagságával — aki a valószínűtlenül világos éjszakában most egyszerre M. mellett termett s hallgatagon M. dereka köré kötelet kötött, melynek végét egy barátja kezébe adta, hogy az fogja s miközben M. így ereszkedett le a kötélhágcsón, ő maga, mindig egy lépcsőfokkal megelőzve haladt előtte lefelé, oltalmazóan kitárt két karral, hogy megfogja, ha meg találna csúszni. S mikor a csónak elindult velünk, ő is ott állt azok között, akik a hajó korlátján előrehajolva sapkákat és kendőket lobogtatva búcsúztak el.

A parton már várt bennünket egy magas nő, aki a Voks megbízásából jött autóval elébünk. Bemutatkozott: a Voks leningrádi kirendeltségének az igazgatónője. Magunkkal csak a kézi poggyászunkat vittük. Mielőtt kijutottunk volna a kikötőből, gépkocsinkat feltartóztatta egy egyenruhás ember. Kérte a „bumaskát". Előszedtem az írást, amit a GPU-tól a hajón kaptam, ő hosszan nézegette, aztán visszaadta mondván, hogy ennek ellenére le kell szállnunk, mert meg kell vizsgálni poggyászunk tartalmát. A Voks igazgatónője megmutatta neki a maga „bumaskáját", mutatta a hatóság ólomplombáit a csomagjainkon. A katona meghallgatta nyugodtan és figyelmesen, hallgatta kisérőnk mind élesebb hangon előadott érveit s megvárta, míg az be nem fejezte minden érve előadását. Mint akinek nem sietős. Hallgatását úgy magyaráztam, hogy az érvek és a hang hatnak rá. Ő azonban megszólalt, lassan s egykedvűen ismételve meg a felszólítást: hagyjuk el az autót pogyászunkkal együtt, mert azt meg kell vizsgálni. Éjfél után kettőre járt már és kisérőnk mérgében lármázni kezdett. Az egyenruhás ember azonban továbbra is csak az autó ajtaját fogta, az idő előrehaladottságára panaszkodó kisérőnőnkkel való együttérzése jeleként bólintott, de hangját egy árnyalattal se emelve, újra csak a verdiktet ismételte: ki kell szállni, mert a pogy-

gyászt meg kell vizsgálni. Kisérőnk erre nagy dérrel-durral elhagyta az autót, hogy pár pillanat múlva egy nálánál sokkal alacsonyabb termetű nővel jöjjön vissza, aki azonban szintén egyenruhát viselt. Ennek egy szavára a katona azonnal odábbállt s a mi autónk folytatta útját.

Gyerekkoromban Apatinban, amikor a Schützenverein egyházi ünnepek vagy előkelőbb temetések alkalmával ünnepélyes egyenruhájában teljes díszben felvonult, annak az élén sárgarézgombos jogarral a kezében, méltóságos, hosszú hófehér csőszakállal s maga megett harsogó fuvóshangszerekkel, haladt végig hihetetlen impozánsan a parancsnok, akit Hans Vetternek hívtak. Csak ez a hosszú öreg sváb festett a díszegyenruhájában olyan méltóságteljesen, mint a bíboros livrébe öltöztetett portás a Hotel Európa bejárata előtt, ahol a gépkocsink megállt. S csak a XIX. századbeli orosz regényekből volt tudomásom arról, hogy lehet olyan mélyen és szertartásosan valakinek az üdvözlésére meghajolni, voltakép térdethajtani, mint ahogy ez a portás, a kicsit díszmagyaros kosztümökre emlékeztető, csak ép karddal fel nem szerelt feudális ruházatában a mi tiszteletünkre megtette. Kisérőnk elbűvölő szívélyességgel bár láthatóan fáradt volt, a késő óra ellenére felkisért bennünket a szobánkba, hogy maga győződjék meg róla, minden rendben van-e, megkérdezte, mikorra kívánjuk reggel az autót, közölte velünk, hogy a hotel éttermében a nap bármely órájában ehetünk, ihatunk amit szemünkszánk kíván s hogy reggel majd a Voks számunkra kirendelt vezetőjével, aki egyébként kizárólag a mi rendelkezésünkre fog állni, tervet dolgozhatunk ki, hogy mit akarunk megtekinteni a városban, múzeumokban, színházban, szóval mindent amit akarunk, csak mondjuk majd meg — és ezzel magunkra hagyott bennünket. S ahogy egyedül maradtunk ebben a mult század fényűzésével berendezett nagy teremben, egymásra néztünk és mind a ketten egyet éreztünk: elfogódottságot és csodálkozást afelett, hogy ez csakugyan valóság; valóság, hogy itt vagyunk s valóság, hogy lehet, van a földtekén egy ország, ahol b e n n ü n k e t úgy fogadnak, mint itt.

Első éjszaka szovjetföldön Lenin városában. Alkóvban baldachinos ágy nehéz sárga selyemfüggönyökkel, melyeket azonban nem húztúnk be az ágyon. A szentpétervári fehér éjszakák, meggyőződtünk róla, nemcsak regénycím. A teherhajó kemény fapriccse után a rugalmas széles finom ágy. Fáradtak voltunk s mint reggel megvallottuk egymásnak, egyikünk se tudott elaludni. Engem a Vitebszk-Csapajev-beli élményeken kívül, melyek újra felzsongtak, az szorongatott, kínzott, hogy itt így, a tenyerükön hordoznak, így fogadnak, ilyen szállodában helyeznek el. Nem csudálkoztam rajta, mikor Rouenban a hajóraszállásnál a kapitány fanyar képpel fogadott. Megszoktam. S valahogy normális volt, hogy nincs hordárra pénzem és kínlódom és kínlódunk a csomagokkal, melyeket a hajóra kellett felvinni. Hozzászoktatott egész eddigi életem, hogy így legyen s hogy afféle terhes, jóesetben megtűrt idegenek legyünk. De minden, ami azóta történt magán a hajón s aztán a GPU parancsnoka, aki nem engedte, hogy én emelgessem a poggyászomat, a szívélyesség, amellyel kendőt meg sapkát lengettek a hajóról a búcsúztatásunkra, a nő, aki éjfél után kettőig várt ránk, hogy aztán ebbe a szállodába kisérjen el a számunkra kirendelt gépkocsin — mindez boldoggá tett, de földúl, mert azt kell kérdeznem magamtól, hogy meg tudom-e valaha is mindezt méltóképen szolgálni s ép mert ezt kérdezem magamtól, úgy tűnök magamnak, mint szélhámos, aki valami félreértés haszonélvezője. És míg zúgó fejjel, felzaklatott idegekkel ki-kinyitom a szemem, hogy a már hajnalodó fehér éjszakába nézzek ki és a már ébredező város

első zajaira figyeljek, egyszerre eszembejut a szalmasárga fiatalember, Lukin. S eszembejut, úgy tettem, mint a többiek, mint a hajón mindenki: el se köszöntem tőle.

Délben a Vokstól mellénk adott kisérőnővel kimentem a hajónkhoz az ottmaradt nagy poggyászért, de fel se kellett mennem a fedélzetre. Amint megpillantottak, már sietett is egy tömzsi fiatal legény és vállán a legnehezebb, hatvan kilogrammos nagy bőrönddel felénk tartott és maga tette az autóra. A kisérőnő a ridiküljében kotorászott s előszedett egy ötrubelest, hogy a legény kezébe nyomja. Az nevetve rázta a fejét. Valami olyat mondott, hogy együtt utaztunk, barátok vagyunk. S nem fogadta el. A hajóról mégegyszer barátságosan intett nekem búcsút.

Ha ma, háromnapi tartózkodás után, gondban és gondolatban már félláb bal Moszkvában, Leningrádra gondolok, nem az Eremitage csodái azok, amik legmélyebben megfogtak. A világ minden más városában rövid háromnapi tartózkodás keretében olyan festmények élménye, mint az ifjú női test szépségét ragyogó gyönyörben ünneplő Rembrant-i Danae vagy a már öreg Rembrandt-nak hatalmas vászna a tékozló fiú megtérésének témájával, bennem minden mást elhomályosított volna. Nem mintha csak el tudnám képzelni is, hogy valaha is elmosódhat bennem az, amit a szememnek s a szememen keresztül egész valómnak életreszólóan, hogy a többi képről ne beszéljek, épp ez a két festmény tárt fel. (Újabb bizonyíték, hogy ahogy nincsenek jó fordítások, nincs jó reprodukció se: csak rossz és kevésbbé rossz közt van választás.)

Tehát: még az Eremitage-t is felülmúlva mindenek felett dominálóan azok a percek rezegnek bennem tovább, melyeket a cári Téli palota előtt állva éltem át. Vajjon pusztán ez a tény nem egy új, ennek a más életnek lenyűgöző hatalmáról, nem magának az életnek eddig nem is sejtett gazdagságáról beszél-e félreérthetetlenül? Délután a lenyugvó napnak azok a rézsútos sugarai, melyeket Dosztojevszki úgy szeretett s előttünk és körülöttünk rengeteg ember csunya kék és zöld cipőkben, fehér rubaskákban, a nőkön rossz pamutharisnyák, amilyeneket Európában már sehol másutt nem lehet látni — az arcokon azonban valami friss, az életet élvező nyugalmas derű. Szembetűnő ennek a beláthatatlan nagy, mindent elöntő sokaságnak a kifejezetten kispolgári jellege. Öregeket alig látni; ahová nézel, párok, de nem úgy mint Párisban, szinte nyilvánosan élvezett szerelemben, hanem szolidan karonfogva mint egy óriási kisváros erényes publikuma a sétán és sehol még annyi másállapotos nőt nem láttam, mint itt. A nép valami szakadatlan és szelíd alkonyi majálisa ez azoknak a hatalmas épületeknek a tövében, melyek még húsz év előtt bevehetetlen erődítmények soraként övezték a legsötétebb ázsiai uralkodó palotáját.

Mindenkit, aki kételkedik az elkövetkező forradalmak győzelmi lehetőségeiben, mindenkit, akit bizakodásában megingat vagy kishitűvé tesz a kapitalista megnyomorító hatalmak félelmes erőszak-szervezetének a látása, ide kell hozni és semmi mást, csak megmutatni neki ezt a teret, melyet én láttam. Micsoda legyőzhetetlennek látszó erőt fitogtatott, milyen szuggesztíven bátortalanított el minden lázadó akaratot ez a táborokkal körülzárt cári palota — a feudálizmusnak és a hódító, uralkodó, vad éhségű tőkés kegyetlenségnek ez a vára — s ma a termeiben Lenin arcképe néz le a falakról s egykori trónterme ma múzeum, ahol középkori páncélokat és lovasvérteket helyeztek el. S elég volt nem egész két évtized ahhoz, hogy az ember, aki a mai leningrádi utcáról lép be a cári palotába, valahogy olyan idejétmúltnak

érezze a még ma is élő európai embertelenségnek és nyomornak ezt a legbiztosabbnak s legerősebbnek látszó szövetségesét, a még tegnap eleven multat, ezt a palotát, akár a középkori páncélokat és lovasvérteket. A szovjet polgárok, akik ma húsz-huszonöt évesek, biztosan át se tudják érezni annak a ténynek forradalmi pátoszát, hogy a trónterem falára messzire ellátszó betűkkel Lenin egy mondata van, az egész falat széltében elfoglalva, kifestve s hogy akár egy Petőfi vers illusztrációja, az egykori cári trónszék a középkori múzeumi tárgyak közt találta meg a végleges helyét; a ma húsz-huszonötéves szovjetpolgároknak ez magától értetődő, mert az ő számukra az, ami a föld többi részén még félelmes, életet megmérgező, életeket zabáló eleven szörnyeteg, csak képes- és iskoláskönyvekből megtanult legenda, halovány messzi mult. Igen, többek közt a Péter-Pál-erődre gondolok, de nemcsak arra: mint nálunk a középkori kínzóeszközöket, itt minduntalan múzeumi tárgyként, máskor meg, nem átvitt értelemben, hanem ténylegesen, vitrinben üveglap alatt mutogatják itt azt, ami a világ minden többi részében továbbra is való jelen."

„Útban Moszkva felé, ugyanaznap éjjel a vonaton.

Leningrádban megismerkedtünk egy nővel, helyesebben — és ez a kellemetlen a dologban — megismerkedett velünk egy nő, aki az itteni átlaghoz viszonyítva feltűnően jól öltözködik és mindjárt túlságosan megtisztelt a bizalmával. Megvallotta, hogy nem rokonszenvez a bolsevikiekkel. El se tudjuk képzelni — mondta —, hogy mi volt itt Leningrádban tavaly a leningrádi pártszervezet titkára, Kirov meggyilkolása után.

Mondtam, hogy de igen, tudom, mert a francia lapok is közölték a hivatalos szovjet jelentést, amely arról szólt, hogy a merénylet után megtorlásként százhúsz fehérgárdistát végeztek ki — ami annál megdöbbentőbben hatott, mert a jelentés semmiféle felvilágosítással se szolgált arról, hogy 1934-ben honnan kerültek egyszerre a szovjet hatalom kezére „fehérgárdisták".

A nő a vállát vonta s arról kezdett mesélni, hogy Leningrádban a gyilkosság napján mindjárt a GPU egész utcákat lezárt és a készenlétben álló tehergépkocsikkal szállította el a lakóikat, mert az elv, hogy inkább párszáz ártatlan szenvedjen, mintsem hogy egy, aki árthatna, szabadon maradjon.

Különös, hogy a nővel, aki kitűnően beszélt franciául, kisérőnőnk révén itt az Európa szálló szőnyeges halljában találkoztunk és hogy amint hivatalos kísérőnőnk eltávozott, ez a nő ott mindjárt felhasználta az alkalmat, hogy a rezsimmel való ellenséges érzületeiről beszéljen nekünk, noha M. az udvariatlanságig tartózkodó és szótlan maradt. A nő a beszélgetés során elmondta, hogy őt magát a GPU 1927-ben Krimben letartóztatta s három hétig tartotta fogságban, vőlegényét pedig, aki egykori orosz herceg, két év előtt fogta el a GPU és Szibériába szállították mint szociálisan veszedelmes elemet.

A nő, egyébként csinos, harminc körül lehet, hajóbeli ismerősünk, Lukin után a második eset volt, hogy valaki bizalmas vallomásokat tett nekünk, ismeretlen idegeneknek. Ezenkívül azonban a nő nekem is még egy okból kellemetlen volt: talán rövidlátó vagy pedig csak rossz szokása, de mindenesetre beszédközben, ellentétben a különben kitűnő modorával egész közel hajolt hozzám, valósággal rámdőlt és ha én, már azért is, mert erősen parfümözve volt, önkéntelenül hátrább húzódtam, akkor mintha így akarna marasztalni, beszéd közben kezemre vagy a karomra tette a kezét.

Ennek ellenére, mikor megtudtam, hogy a GPU-t tapasztalatból ismeri, nem álltam meg, hogy meg ne kérdjem, hogy bánnak ott a foglyokkal.

Bármennyire is nem szimpatizál a rezsimmel — felelte —, saját és ismerősei börtöntapasztalatai alapján állíthatja, hogy a GPU soha a legcsekélyebben se bántalmazza a letartóztatottakat vagy gyanúsítottakat. Mikor vőlegénye a Ljubjankán valami komplikált betegséggel ágynak esett, professzorokat hívtak oda hozzá s mikor ő maga nagy depressziókkal járó idegbaja miatt nem tudott táplálkozni, a GPU tisztje külön kosztot hozatott neki s elképzelhetetlen türelemmel igyekezett rábirni, hogy egyék. A börtönökben mindenütt gazdagon felszerelt könyvtár áll a foglyok rendelkezésére.

Nehezen megy az írás a robogó vonaton, de reggelre már Moszkvában leszünk s ezt még gyorsan legalább így fel akartam jegyezni. Mit higgyek el ennek a nőnek? Mit akar? És ezzel kapcsolatban: mit gondoljak most már Lukinról? Ha az én Vjeceszláv Fjodorovicsom most itt volna s egyenesen megkérdezném? A hajón és egyébként Leningrádban is, ettől eltekintve, minden és mindenki olyan egyértelműnek, titoknélkülinek, frissen világosnak hatott. S ez volt a benyomásom a publikumról is a leningrádi színházakban. De a leningrádi színházakról s még annyi minden másról majd Moszkvában. Hány csomót kellene a zsebkendőre kötnöm, hogy semmit se felejtsek el?

(Folytatása következik)

Sinkó Ervin

Dancs László *Külváros (fametszet)*